

'Folly-freak' Wim Meulekamp beschrijft 20 rariteiten

Architectonische fratsen in regio Utrecht

Arno Hagemans

Practical jokes' in steen worden ze wel eens genoemd. Het zijn bouwkundige dwaasheden, architectonische fratsen. Het gaat hier om speelse, fantasierijke, eigenzinnige en uiterst fraaie bouwsels die luisteren naar de naam 'follies'. De benaming follies staat voor gebouwen waarmee men niet goed raad weet. De folly is namelijk moeilijk te plaatsen onder het kopje 'echte' architectuur. De provincie Utrecht is zeer rijk aan deze gebouwtjes. De Utrechtse architectuur-historicus en folly-freak bij uitstek Wim Meulekamp, schreef hierover het boekje 'Follies en tuinsieraden'. Daarin beschrijft hij een twintigtal Utrechtse follies. Deze rare bouwkundige creaties laten zich volgens folly-fanaat Meulekamp het best als volgt omschrijven: „Follies zijn er enkel ter versiering en vermaak. Het zijn 'practical jokes' in steen, ze vormen het gekkenhuis van de architectuur. Follies en tuinsieraden overstijgen met hun eigenzinnigheid en fantasie vaak de reguliere architectuur waarin schoolse navolging, conformisme en gezapigheid de toon zetten.”

Ze zijn er in alle maten en soorten: torens, tempels, tenten, hermitages, paviljoens, pagodes, belvédères, boerenherbergen, schijnruïnes, schijnkapellen, rots huisjes, hoenderhokken, mausolea, chalets, blikvangers, duiventorens, ijskelders, grotten en nog veel meer.

De term folly betekent vrij vertaald: architectonische dwaashed. Het fenomeen is overgewaaid uit Groot-Brittannië, waar de ze in steen uitgedrukte hersenspinsels zeer populair zijn. De meeste follies zijn dan ook afgeleid van de Engelse landschapsstijl, die zich daar vanaf omstreeks 1720 ontwikkelde en zich vervolgens over heel Europa verspreidde. Landschapsparken dienden de natuur te imiteren. Daarin hoorden ook exotische bouwwerken thuis die voor verrassingseffecten moesten zor-

gen. Zo ontstonden in tuinen de neogotiek, het neoclassicisme, de neorenaissance en allerlei exotische stijlen en velerlei (on)denkbare variaties en combinaties daarop. Men gebruikte ongewone materialen als mondsteen, kneppels, kunststeen, veldkeien, ijzer, walvisribben en -kaken, sintels, vulkanische gesteenten, mos en riet, maar ook het gewone hout of baksteen.

„Voor de architectuurgeschiedenis is de folly vooral van belang,” legt Meulekamp uit, „omdat deze vanaf de achttiende eeuw altijd de primeur van een nieuwe neobouwtijl presenteerde. Het eerste bouwwerk in de neogotiek, in neoclassicistische stijl, exotismen, allemaal werden ze in het park uitgeprobeerd, zodat hier een ware proeftuin ontstond, een laboratorium voor nieuwe stijlen en bouwmethodes. De eerste neogotische folly in Nederland dateert uit 1764. Dat is ruim zestig jaar voordat de eerste Nederlandse neogotische kerk er stond.”

Maar hiermee is nog lang niet alles gezegd. Want wanneer behoort een raar gebouw nu tot de officiële architectuur, wanneer tot het rijk der follies, en wanneer is een bouwwerk nu gewoon kitsch? Er bestaat geen strikte scheiding. Utrechter Meulekamp hanteert één criterium: „Als je er tien hebt gezien, weet je vanzelf wat een folly is.” Omdat er ook nog verschillende typen follies bestaan, heeft Meulekamp ze gecategoriseerd. Vervut de grootste groep bestaat uit tuinfollies, die de meeste overeenkomsten vertonen met de 'echte' architectuur. Dit zijn de eerder genoemde primeurs. Tuinfollies staan in parken en daten uit de achttiende en negentiende eeuw. De tweede groep bestaat uit 'zeilbouwfollies'. Ze zijn in deze eeuw gebouwd en hebben aanzienlijk minder met de gangbare architectuur van doen. De zeilbouwfolly is veelal het werk van een hobbyist die, meestal in zijn achtertuin, een bouwwerk uitvoert dat zich niet conformeert aan de

gangbare opvatting, stijl, smaak, vormgeving en bouwkunde.

Dan zijn er nog grensgevallen: gebouwen die niet in parken staan, noch het predikaat zeilbouw krijgen, maar stiekem toch follies zijn. Aan deze zeilbouwfollies zijn altijd bizarre verhalen verbonden. Zo kent Meulekamp het gerucht van een neogotisch buitenhuis in Engeland dat in klaverbladvorm is gebouwd. „Het verhaal gaat - en dat schijnt te kloppen - dat het huis is gebouwd met het fortuin dat is vergaard door een kaartspel te winnen met een klaveren kaart.” Commerciële gebouwen of kunstwerken kunnen per definitie geen follies zijn. Maar uitzonderingen bevestigen de regel. Het voormalig Oriëntaal Palace bijvoorbeeld, een Chinees restaurant in de gemeente Breukelen. Het prachtige en uiterst kitscherige gebouw - met een zeer fraaie Chinese neptuin - is een kopie van het Keizerlijke Paleis in Peking.

Helaas bestaat er een gigantische lijst van gesneuvelde follies. Een groot aantal gebouwtjes is zwaar verwaarloosd door privé-eigenaars of gemeenten waardoor vele van ellende uit elkaar zijn gevallen. Onderhoud kost alleen maar geld en strikt genomen dienen zij nergens voor. Bovendien raakte de neogotiek begin deze eeuw helemaal uit de mode. Veel mensen kregen een fysieke afkeer van deze, in hun ogen, afzichtelijke, nutteloze dingen. Moker en slopersbol boden uitkomst. Nederland heeft nog zo'n vijfhonderd van deze fraaie creaties. De provincie Utrecht, met name de Utrechtse Heuvelrug spant de kroon met ruim dertig follies. Enkele daarvan mogen echter niet onvermeld blijven. Dat geldt voor het vulkaanhuysje 'De Ruïne' (? 1873) in Doorn, dat vroeger diende als waterreservoir voor het inmiddels afgebroken huis Schoonoord. De toren en de aangebouwde lagere ruimte zijn met vulkanisch gesteente bekleed, dat per trein uit

Italië naar het Doorn is gebracht. Het bouwwerk is omgebouwd tot een klein woonhuis en vormt nu het domicilie van een Utrechtse kunstenaar. Eveneens in Doorn staat een duiventoren uit ongeveer 1840. Deze gekunstelde creatie bestaat uit een ronde toren die oorspronkelijk steunde op een ring buitenwaarts geplaatste walvisribben, die later door hout zijn vervangen. Twee zeer fraaie bouwsels staan op het Landgoed Lombok in Leersum. De eerste is 'De Uilentoren', die sterke overeenkomsten vertoont met gebouwtjes zoals de bekende Nederlandse schilder Escher ze vaak afbeeldde. Aan de ingang staan vier sierpalen en op een hoog punt een uitkijktorentje met vier geabstraheerde cemenen uilen op de tranen. Even verderop staat 'De Peperbus': een rond, halfopen koepeltje, gelegen op een heuveltje en voorzien van dezelfde kiezelsbekleding als het heuveltje.

In de voortuin van een huis in Maartensdijk staat een drie meter hoge, kleurig beschilderde, gipsen sfinx. Deze werd in de jaren zestig gebouwd door een zoon van de huidige bewoners van het huis, met behulp van briefkaarten die hij had meegenomen van een reis naar Egypte. Het in Vreeland aan het water gelegen Moorse Huis, vanouds Het Plantagehuis, is een bijzonder opmerkelijk complex. Dit prachtig optrekje is geheel in Moorse stijl uitgevoerd, zij het in etappes want de koepel, de Oosterse bogen en balkons zijn later gebouwd. Bij aanschouwing van dit huis want de toeschouwer zich in Het Verre Oosten. Eveneens van zijn hand is het mausoleum annex belvédère 'De Donderberg'. Dit veertien meter hoge wit-gele mausoleum is opgericht als grafombe en uitzichtstoren voor de familie Van Nelles-teyn, bewoners van het naburige pand Broekhuizen. Het gebouw bezit onder meer pilasters en trigliefen en is daarmee wellicht het meest puur neoclassicistische bouwwerk in Nederland.

De merkwaardige sfinx in de voortuin van een huis aan de Dorpsweg in Maartensdijk. (Foto UNI/AC - Brand Overreem)